

Tadeusz Banaszek

Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963–1975) : organizacja i działalność

Przegląd Historyczno-Wojskowy 14(65)/2 (244), 213-230

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963–1975). Organizacja i działalność

Istota i organizacja jednostek Obrony Terytorialnej

Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku w ramach systemu obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powołano nową formację: Obronę Terytorium Kraju (OTK). Jej zadaniem było zabezpieczenie kraju przed zbrojną i dywersyjną działalnością przeciwnika, ochrona ludności i dóbr kultury, utrzymywanie sprawności i ciągłości funkcjonowania gospodarki narodowej, a także administracji państwowej na wypadek zagrożenia wojną i w czasie wojny. Twórcy OTK uważali, że współczesny system obrony państwa w obszarze wewnętrznym powinien mieć kompleksowy charakter, obejmując wszystkie podstawowe elementy i dziedziny życia państwa¹. W skład sił OTK wchodziły: Wojska Obrony Powietrznej Kraju, Wojska Wewnętrzne (Wojska Obrony Wewnętrznej, Wojska Ochrony Pogranicza), jednostki Obrony Terytorialnej (OT), siły i środki obrony wybrzeża morskiego, jednostki operacyjno-technicznego zabezpieczenia manewru wojsk operacyjnych, jednostki szkolne, zapasowe i tyłowe oraz powszechna samoobrona ludności².

W celu zapewnienia wojewódzkim i powiatowym (miejskim) komitetom obrony sił do wykonania zadań obronno-ochronnych i awaryjno-ratunkowych na podległym terenie oraz w okresie pokojowym prac na rzecz gospodarki narodowej, rozpoczęto od początku 1963 r. formowanie jednostek OT. Podstawą prawną ich tworzenia była uchwała Komitetu Obrony Kraju z 16 listopada 1962 r. w sprawie przygotowania obrony terytorium kraju oraz uchwała Rady Ministrów nr 164/ 63 z 4 maja 1963 r. o zasadach organizacji jednostek OT. W każdym województwie i mieście wydzielonym stopnia wojewódzkiego nakazano sformować po jednej jednostce manewrowej (pułku), a w miastach na prawach powiatu i w powiatach – po jednym pododdziale (batalionie) OT. Plan przewidywał utworzenie od podstaw 330 jednostek³. Intensywna rozbudowa jednostek OT trwała do 1970 r. Ogółem od 1963 r. sformowano 86 jednostek, w tym jedną brygadę, 18 pułków i 67 batalionów⁴. Wojska OT były poza protokołem Układu Warszawskiego.

W Warszawskim Okręgu Wojskowym (WOW), obejmującego swym obszarem także województwo kieleckie, utworzono siedem pułków OT: kategorii A – warszawski, krakowski i olsztyński, kategorii B – białostocki i lubelski, oraz kategorii C – kielecki i rzeszowski⁵.

Od marca 1965 r. rozpoczęto w WOW tworzenie siedemnastu powiatowych batalionów OT trzech kategorii: A – skoszarowanych, B – częściowo skoszarowanych i C – szkolących żołnierzy w systemie dochodzącym. W batalionach kategorii A (stacjonarnych) żołnierze byli skoszarowani i w ciągu 10 miesięcy odbywali zasadniczą

¹ B. Chocha, *Obrona Terytorium Kraju*, Warszawa 1974, s. 107.

² *Ibidem*, s. 108.

³ *Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975, s. 374; J. Kajetanowicz, *Wojska lądowe Obrony Terytorium Kraju w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Polski w latach 1959–1989*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2008, nr 4, s. 205.

⁴ J. Piątek, *Obrona narodowa PRL – Obrona Terytorialna Kraju*, w: *Z dziejów wojskowości polskiej. Księga jubileuszowa profesora Kazimierza Pindla w 70. rocznicę urodzin*, Warszawa–Siedlce 2008, s. 687.

⁵ J. Kajetanowicz, *op. cit.*, s. 206.

służbę wojskową. Bataliony kategorii B (mieszane) składały się z kompanii skoszarowanych i dochodzących, a bataliony kategorii C („dochodzące”) spełniały funkcje ośrodków, w których poborowi odbywali okresowo szkolenia i ćwiczenia wojskowe⁶. Strukturę organizacyjną tworzonych jednostek wzorowano na oddziałach i pododdziałach piechoty.

Jednostki OT były przeznaczone do zadań taktyczno-technicznych w rejonie odpowiedzialności (województwa, powiatu): zwalczanie desantów nieprzyjaciela, usuwanie skutków użycia broni masowego rażenia, ochrona ważnych obiektów (ich ewentualna odbudowa), a także walka z dywersją⁷.

Istotą funkcjonowania jednostek OT była działalność szkoleniowo-produkcyjna ściśle związana z rejonem stacjonowania. Oprócz szkolenia ogólnowojskowego prowadzono w tych jednostkach szkolenie specjalistyczno-zawodowe, podczas którego przygotowywano żołnierzy do zawodów robotniczych, m.in.: murarzy, betoniarzy, cieśli, operatorów maszyn budowlanych i drogowych. Na potrzeby gospodarki narodowej żołnierze jednostek OT wykonywali prace budowlane, melioracyjne, budowali kolejową sieć trakcyjną i torowiska, a także drogi i mosty. Brali również udział w pracach rolnych w państwowych gospodarstwach rolnych (żniwa i wykopki). Głównym celem szkolenia w jednostkach OT było przygotowanie żołnierza-robotnika⁸. Jednostki OT aktywnie udzielały pomocy ludności, biorąc udział m.in. w akcjach powodziowych, odśnieżania, usuwania skutków awarii i katastrof⁹.

Ustawą z 28 marca 1963 r., zmieniającą ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym, wprowadzono nowy rodzaj służby wojskowej: zasadniczą służbę wojskową w systemie obrony terytorialnej, którą nazwano systemem dochodzącym¹⁰. Do służby tej przeznaczano tych poborowych, których nie powołano do zasadniczej służby wojskowej w jednostkach wojskowych lub którym udzielono odroczeń. Służba w systemie OT polegała na odbywaniu w ciągu 3 lat 1-dniowych zajęć szkoleniowych, organizowanych w czasie wolnym od pracy, oraz na udziale w trwających do 14 dni obozach szkoleniowych. Łączny czas zajęć szkoleniowych i pobytu na obozach nie mógł przekraczać 60 dni w ciągu każdego roku służby. Liczba dni zajęć szkoleniowych nie mogła przekraczać łącznie 40 w każdym roku służby, nie mogła też obejmować więcej niż 20 dni ustawowo wolnych od pracy¹¹. Wydziały zdrowia i opieki społecznej prezydiów powiatowych rad narodowych w porozumieniu z dowódcą jednostki OT organizowały ogólne badania profilaktyczne osób odbywających służbę w jednostkach OT systemem dochodzącym. Osobom, które podczas tej służby lub w związku z nią zachorowały, albo też doznały uszkodzenia zdrowia przysługiwało prawo do korzystania z bezpłatnych świadczeń zakładów opieki zdrowotnej¹². Szkolenie poborowych w systemie dochodzą-

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Warszawski Okręg Wojskowy. Historia i współczesność*, Warszawa 1997, s. 78; *Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979, s. 155.

⁸ J. Grecki, *Relacja*, zbiory autora.

⁹ *Warszawski Okręg...*, s. 79.

¹⁰ „Dziennik Ustaw” (dalej – Dz. U.) 1963, nr 14, poz. 74.

¹¹ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 1963 roku w sprawie służby wojskowej w systemie obrony terytorialnej*, *ibidem*, 1963, nr 14, poz. 75.

¹² *Instrukcja Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 8 czerwca 1966 roku w sprawie opieki leczniczej dla osób odbywających służbę w jednostkach OT*, „Monitor Polski” 1966, nr 39, poz. 199.

cym prowadzono do końca lipca 1971 r., tj. do czasu ukazania się znoszącego tę formę służby zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP nr 083/org. z 30 lipca 1971 r.¹³.

Utworzenie i organizacja jednostek OT w województwie kieleckim

Województwo kieleckie wśród siedemnastu województw w kraju zajmowało w 1965 r. powierzchnię 19 500 km², co dawało mu siódmą pozycję. Składało się nań 19 powiatów oraz 5 miast wydzielonych¹⁴. Największymi ośrodkami przemysłowymi w województwie były: Radom, Kielce, Skarżysko-Kamienna, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski i Pionki. W omawianym okresie realizowano wiele nowych inwestycji przemysłowych, m.in. w Ostrowcu Świętokrzyskim, Końskich, Pionkach i Kielcach.

W województwie kieleckim zostały utworzone następujące jednostki omawianej formacji: Pułk OT im. Leona Koczaskiego w Kielcach, batalion OT w Radomiu, Starachowicki Batalion OT im. Ludowych Partyzantów Ziemi Łżeckiej w Zębcu i Opatowski Batalion OT im. kpt. Wasyla Wojczeni „Saszki” w Ostrowcu Świętokrzyskim. Jednostki te zostały podporządkowane szefowi Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego (WSzW) w Kielcach¹⁵.

Pierwszą z nich, kielecki pułk OT (Jednostka Wojskowa nr 2495) kategorii C, sformowano na podstawie zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP nr 069/ org. z 6 maja 1963 r.¹⁶.

Dowództwo jednostki w poszczególnych okresach stanowili następujący oficerowie:

- dowódca pułku: płk Antoni Kuprian (1963–1969), ppłk Wojciech Rzepkowski (1969–1975);
- zastępca dowódcy pułku ds. politycznych: ppłk Mieczysław Jastrząb (1963–1975);
- zastępca dowódcy pułku ds. liniowych: ppłk Kazimierz Straszewski;
- szef sztabu zastępca dowódcy pułku: ppłk Leopold Hilcher;
- kwatremistrz zastępca dowódcy pułku: mjr Sergiusz Smolanko (1963–1965), ppłk Bogusław Mazurek (1965–1975)¹⁷.

Dowódcami kompanii m.in. byli: mjr Zygmunt Nowak, mjr Tadeusz Złotecki, mjr Józef Polski, kpt. Bogusław Koziół i kpt. Zbigniew Żeglicki¹⁸.

Organizacja pułku przedstawiała się następująco: dowództwo, sztab, 4–6 kompanii piechoty, kompania specjalna (w składzie: pluton saperów, pluton łączności, pluton chemiczny) oraz pluton zaopatrzenia. Kompanię piechoty tworzyły 3 plutony piechoty i pluton cekaemów. W lutym 1969 r., w wyniku reorganizacji całej formacji OT, pułk otrzymał etat kategorii A. W kwietniu 1965 r. jednostka liczyła etatowo

¹³ *Kronika Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego Kielce*, t. 1, b.r.w., k. 86.

¹⁴ J. Swajdo, *Między Wisłą a Pilicą. Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku*, Kielce 2005, s. 62.

¹⁵ Wojewódzki Sztab Wojskowy Kielce utworzono na podstawie uchwały Komitetu Obrony Kraju nr 009 z 16 XI 1961 r. i rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 0932 z 20 I 1962 r. W latach 1963–1975 WSzW dowodzili: płk Adam Kaczorowski (1963–1969), gen. bryg. Władysław Szczepucha (1969–1973) i płk Stefan Marciniak (1973–1978).

¹⁶ J. Kajetanowicz, *op. cit.*, s. 206; *Kronika WSzW...*, k. 8.

¹⁷ Archiwum Wojsk Lądowych w Warszawie (obecnie w Oleśnicy; dalej – AWL), Kielecki pułk OT, 14357/240; H. Lubacha, Relacja, zbiory autora.

¹⁸ AWL, Kielecki pułk OT, 14357/289.

809 żołnierzy, podczas gdy w grudniu 1974 r. już tylko 693¹⁹. Pierwsza przysięga 30 żołnierzy kieleckiego pułku OT odbyła się 26 maja 1963 r. w koszarach jednostki²⁰, a kilka dni później, 1 czerwca, w pułku zainaugurowano pierwszy rok szkolenia. W uroczystości wzięli udział: zastępca dowódcy WOW ds. OTK gen. bryg. Stanisław Wytyczak, I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kielcach Franciszek Wachowicz i przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach Czesław Dawid²¹. W kolejnych latach 1 czerwca obchodzono święto pułku.

Radomski batalion OT (Jednostka Wojskowa nr 4488) powołano 30 września 1965 r. zgodnie z rozkazem szefa Sztabu Generalnego WP nr 080/org. z 16 sierpnia 1965 r. oraz rozkazem dowódcy WOW nr 063/org. z 27 sierpnia 1965 r. Jednostka prowadziła szkolenie w systemie dochodzącym. Dowódcą batalionu był ppłk Henryk Kotlarski, szefem sztabu-zastępcą dowódcy batalionu – mjr Antoni Zuchowicz (od kwietnia 1969 r.), dowódcą kompanii dochodzącej – kpt. A. Barszcz. W kompanii szkolono poborowych z terenu odpowiedzialności Miejskiego (MSzW) i Powiatowego Sztabu Wojskowego (PSzW) Radom²².

Na podstawie zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP Nr 0217/org. z 17 października 1966 r. oraz zarządzenia szefa Sztabu WOW nr 106/org. z 21 października 1966 r. sformowano opatowski i starachowicki bataliony OT²³.

Miejscem formowania i stacjonowania opatowskiego batalionu OT (Jednostka Wojskowa nr 1588) był Ostrowiec Świętokrzyski. Jego dowódcą został kpt. Józef Grecki, były oficer 4 Pułaskiego Pułku Zmechanizowanego (pz) z Kielc-Bukówki, szefem sztabu-zastępcą dowódcy batalionu – kpt. Stanisław Smętek, zastępcą dowódcy batalionu ds. politycznych – kpt. Eugeniusz Kiszurno, zastępcą dowódcy batalionu ds. szkolenia żołnierzy systemem dochodzącym – mjr Józef Baska, kwatermistrzem – mjr Antoni Koczeń. Zadanie sformowania batalionu otrzymał szef MSzW w Ostrowcu Świętokrzyskim²⁴.

Kolejnym dowódcą batalionu był ppłk Henryk Kotlarski (1972–1974), który wcześniej dowodził radomskim batalionem OT. Dowódcami pododdziałów byli: 1 kompanii piechoty – kpt. Władysław Bańka, 2 kompanii piechoty – kpt. Józef Polski (zastąpił go później kpt. Piotr Groszek). Od 1 października 1967 r. jednostka była także oddziałem gospodarczym. Pierwsza przysięga żołnierzy zasadniczej służby wojskowej odbyła się w Ostrowcu na placu Wolności 7 kwietnia 1967 r.²⁵

Starachowicki batalion OT był formowany przez dowódcę kieleckiego pułku OT według etatu nr 15/91 (361 żołnierzy i 4 pracowników cywilnych) w miejscowości Zębiec pod Starachowicami. Dowódcą został kpt. Marian Dudek, a po nim, do końca istnienia batalionu – ppłk Czesław Bułtralik²⁶. Kadre kierowniczą starachowickiego

¹⁹ *Ibidem*, 14357/120.

²⁰ *Kronika WSzW...*, t. 1, k. 4.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, k. 27.

²³ *Ibidem*, k. 28, 29.

²⁴ J. Grecki, *Relacja*, zbiory autora.

²⁵ *Przysięga wojskowa*, „Walczyliśmy o Stal” 1967, nr 16.

²⁶ Czesław Bułtralik (1923–2009) – uczestnik ruchu oporu, członek Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej, od 1944 r. służył w 1 Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki. Po zakończeniu II wojny światowej ukończył Oficerską Szkołę Piechoty w Gryficach. Następnie pełnił służbę w garnizonach: Ostróda, Bartoszyce i Lidzbark Warmiński. Po przejściu na emeryturę był aktywnym działaczem

batalionu OT stanowili: zastępca dowódcy batalionu ds. politycznych mjr Marian Patury, szef sztabu-zastępca dowódcy batalionu – mjr Władysław Łobodziński, kwatermistrz – kpt. Maciaszek²⁷. Organizacja starachowickiego i opatowskiego batalionów OT obejmowała: dowództwo, sztab, sekcję polityczną, kwatermistrzostwo, dwie kompanie piechoty, kompanię dochodzącą (do lipca 1971 r.), drużynę łączności oraz pluton gospodarczy (w składzie drużyny gospodarczej i transportowej). Stan ewidencyjny starachowickiego batalionu OT 1 maja 1970 r. wynosił: 13 oficerów zawodowych, 16 podoficerów zawodowych, 9 oficerów rezerwy, 32 podoficerów zasadniczej służby wojskowej oraz 233 szeregowych, ogółem 303 żołnierzy²⁸.

Jednostki OT w województwie kieleckim nie miały odpowiednich warunków zakwaterowania. W najlepszej sytuacji był kielecki pułk OT, który został rozmieszczony w kompleksie koszarowym 4 pz w Kielcach-Bukówce. Sztab pułku i pododdziały rozlokowano w oddzielnych budynkach. Jednostka korzystała z bazy kwatermistrzowskiej 4 pz.

Starachowicki batalion OT zakwaterowano w obiektach Zakładów Górniczo-Hutniczych w Zębcu, w terenie leśnym, w pobliżu drogi Radom–Starachowice. Z kolei opatowski batalion OT formowano w oparciu o siedzibę MSzW Ostrowiec Świętokrzyski przy ulicy Reja. Następnie zorganizowano koszary przy ulicy Targowej, w byłych barakach hoteli robotniczych, gdzie były prymitywne warunki zakwaterowania, m.in. brakowało wody. Dużej pomocy przy organizowaniu jednostki udzielił przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Ostrowcu Świętokrzyskim Zdzisław Golec, który podczas uroczystej inauguracji działalności jednostki powiedział: *Jesteśmy dumni z naszych żołnierzy, z naszego batalionu OT. Czujemy się jego twórcami, bo powstał on z naszej inicjatywy, naszym staraniem i praktycznie biorąc z niczego. Historia jego powstania ... ma w sobie wiele dramatycznych momentów*²⁹. Warunki zakwaterowania poprawiły się radykalnie po wzniesieniu przez inwestora budowy Nowego Zakładu Huty im. Marcelego Nowotki nowoczesnych koszar z blokiem mieszkalnym, sztabem, kuchnią i stołówką, garażami, magazynami (uzbrojenia, mundurowym, żywnościowym), dyżurką oficera dyżurnego i wartownią, a także izbą chorych. Do nowych koszar batalion przeprowadził się wiosną 1970 r.³⁰.

Poborowi do jednostek OT byli wcielani w większości według zasady terytorialnej – z danego województwa oraz województw sąsiednich. Do jednostek OT stacjonujących w województwie kieleckim powoływano poborowych z województwa kieleckiego oraz warszawskiego. W opatowskim batalionie OT w 1970 r. znaleźli się poborowi skierowani tam przez następujące powiatowe i miejskie sztaby wojskowe: z województwa kieleckiego – MSzW Ostrowiec Świętokrzyski, PSzW Staszów, PSzW Sandomierz; z województwa warszawskiego – powiatowe sztaby wojskowe Ciechanów, Garwolin, Mińsk Mazowiecki, Nowy Dwór Mazowiecki,

w Starachowicach: Związku Żołnierzy Wojska Polskiego, Związku Kombatantów i Więźniów Politycznych RP, Klubu Oficerów Rezerwy i Związku Żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego. Odznaczony m.in. Orderem Wojennym *Virtuti Militari*, Krzyżem *Walecznych* i Krzyżem *Armii Krajowej*. Zob. A. Beźnić, *Życie w wojsku*, „Tygodnik Starachowicki” 2003, nr 25.

²⁷ AWL, Starachowicki batalion OT, 14166/24, 14166/60.

²⁸ *Ibidem*, 14166/32.

²⁹ W. Makowiecki, *Chłopczy od Saszki*, „Głos Żołnierza” 1970, nr 146.

³⁰ J. Grecki, *Relacja*, zbiory autora; E. Świercz, *Relacja*, zbiory autora.

Grodzisk Mazowiecki, a także przez dzielnicowe sztaby wojskowe Warszawa Praga Południe i Warszawa Śródmieście³¹.

Szkolenie ogólnowojskowe

W skoszarowanych pododdziałach OT podczas odbywania 10-miesięcznej zasadniczej służby wojskowej szkolenie odbywało się w trzech okresach:

- od 15 lutego do 15 kwietnia prowadzono szkolenie ogólnowojskowe;
- od 15 kwietnia do 30 listopada – szkolenie praktyczne na rzecz gospodarki narodowej;
- od 30 listopada do 15 grudnia – szkolenie ogólnowojskowe³².

W kompaniach polowych, które przewidziano do prac w państwowych gospodarstwach rolnych obowiązywały dwa okresy szkolenia:

- od 20 czerwca do 20 lipca – szkolenie ogólnowojskowe;
- od 20 lipca do 20 listopada – szkolenie praktyczne w ramach prac żniwno-wykopkowych³³.

Podstawowym celem szkolenia operacyjnego było umacnianie i podwyższanie gotowości sztabów jednostek wojskowych do zadań mobilizacyjnych i obronnych w ścisłym współdziałaniu z wojskami operacyjnymi i siłami układu terytorialnego w warunkach użycia broni jądrowej (zdolność pododdziałów do działania w rejonie porażenia bronią jądrową oraz do likwidacji skutków jej użycia). Przygotowywano sztaby i kadre zawodową do sprawnego rozwinięcia pododdziałów OT, zabezpieczenia przegrupowania wojsk przez teren województwa (w razie sparaliżowania systemu komunikacji, oddziaływania lotnictwa, grup dywersyjnych) oraz prowadzenia – we współdziałaniu z siłami ratowniczymi – akcji ratowniczych w warunkach uderzenia broni jądrowej. Dowódcy jednostek uczestniczyli w szkoleniach zbiorowych, np. w kwietniu 1973 r. w ćwiczeniu kompleksowym „Kraj-1973”, oraz w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych w terenie. W jednostkach prowadzono treningi sztabowe z rozwinięciem stanowisk dowodzenia i osiągnięciem pełnej gotowości bojowej w rejonach alarmowych³⁴.

Dla dowódców plutonów i zastępców dowódców kompanii prowadzono kursy przygotowawczo-doskonalące, a dla dowódców drużyn – kursy instruktorsko-metodyczne. Ogólnie stwierdzaną słabością było przygotowania dowódców plutonów – oficerów rezerwy oraz dowódców drużyn do dowodzenia pododdziałami³⁵. Głównym celem szkolenia bojowego kadry było doskonalenie znajomości organizacji wojsk własnych, oddziałów zmilitaryzowanych oraz organizacji i zasad działania przeciwnika (głównie wojsk powietrznodesantowych i specjalnego przeznaczenia), a także prowadzenia działań ochronno-obronnych. Przykładowo, w starachowickim batalionie OT na szkolenie doskonalące kadry w okresie od 18 grudnia 1972 do 12 lutego 1973 r. przeznaczono dwa dni w tygodniu, a w czasie od 14 lutego do 15 grudnia 1973 r. – jeden dzień w miesiącu. Na szkolenie podoficerów zasadniczej służby wojskowej w pierwszym z tych okresów przeznaczono jeden dzień w tygodniu, a w drugim – jeden dzień w miesiącu³⁶.

³¹ AWL, Opatowski batalion OT, 14184/88.

³² *Ibidem*, Starachowicki batalion OT, 14166/52.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, 14166/60.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

Tabela 1

Wykaz przedmiotów i godzin szkolenia pododdziałów opatowskiego batalionu OT w 1970 r.

Lp.	Przedmiot	Liczba godzin		
		pododdziały piechoty	drużyna łączności	drużyna gospodarcza
1.	Informacja polityczna i szkolenie polityczne	118	118	118
2.	Szkolenie taktyczne	93	24	12
3.	Szkolenie ogniowe	90	30	20
4.	Regulaminy	24	16	10
5.	Musztra	22	18	12
6.	Wychowanie fizyczne	20	20	16
7.	Szkolenie inżynieryjno-saperskie	26	10	6
8.	Obrona przed bronią masowego rażenia	30	14	14
9.	Szkolenie łączności	6	6	2
10.	Terenoznawstwo	10	10	4
11.	Szkolenie obrony przeciwlotniczej	9	6	4
12.	Szkolenie kwatermistrzowskie	4	4	4
13.	Szkolenie sanitarne	16	16	4
14.	Organizacja pracy i BHP	10	10	2
15.	Szkolenie specjalne i taktyczno-specjalne	30	206	42
Razem godzin szkoleniowych		508	508	266

Źródło: AWL, Opatowski batalion OT, 14184/90.

Szkolenie ogniowe obejmowało m.in. strzelania przygotowawcze i szkolne z etadowej broni i rzut granatem bojowym. W starachowickim batalionie OT wyniki strzelań odbytych w 1970 r. przedstawiały się następująco: strzelanie nr 1 z pistoletu wojskowego oficerów i podoficerów zawodowych – ocena 4,00, strzelanie nr 2 – ocena 4,18; strzelanie przygotowawcze z pistoletu maszynowego pododdziałów piechoty – ocena 3,90; strzelanie szkolne nr 1 – ocena 3,86; strzelanie przygotowawcze pododdziałów piechoty obsługi erkaemów – ocena 3,60³⁷.

Obronę przeciwlotniczą opanowywano podczas zajęć ze szkolenia ogniowego oraz treningów przeciwlotniczych i ochrony przed skażeniami. Przedmiotem szkolenia inżynieryjno-saperskiego było m.in. maskowanie, wykorzystanie terenu, okopywanie się, stawianie zapór przeciwpiechotnych, ustawianie min. Żołnierze mieli też posiadać niezbędne wiadomości o minach własnych i przeciwnika.

Program szkolenia drużyny łączności obejmował znajomość sprzętu łączności i umiejętność posługiwania się nim, budowę linii przewodowych, nawiązywanie łączności radiowej itp. Żołnierze plutonu gospodarczego szkolili się jeden dzień w tygodniu w wymiarze 6 godzin, według wytycznych kwatermistrza WOW³⁸.

Szkolenie fizyczne (wf i sport) ze względu na brak hal sportowych w większości odbywało się na powietrzu. W dni wolne od zajęć w pododdziałach organizowano

³⁷ *Ibidem*, 14166/43.

³⁸ *Ibidem*, 14166/60.

zawody masowo-sportowe: lekkoatletyczne (biegi, skok w dal) i ogniowe (strzelania z kbks, rzut granatem ćwiczebnym)³⁹. Wykaz przedmiotów szkolenia ogólnowojskowego poszczególnych pododdziałów opatowskiego batalionu OT zob. tabela 1.

Istotną rolę w szkoleniu ogólnowojskowym odgrywała baza szkoleniowa. Zgodnie z normami określonymi w tabelach należności i instrukcji szkoleniowej jednostka OT powinna posiadać 12 terenowych obiektów szkoleniowych, w tym salę gimnastyczną, strzelnicę szkolną, boisko sportowe, plac ćwiczeń taktycznych, plac szkolenia z broni strzeleckiej⁴⁰. Niestety, w większości jednostek nie było wymaganej bazy szkoleniowej.

Kielecki pułk OT był w o tyle szczęśliwym położeniu, że mógł korzystać z bazy szkoleniowej 4 pz, na którego terenie stacjonował. Miał do dyspozycji m.in.: strzelnicę szkolną, boisko sportowe i plac ćwiczeń taktycznych. Znacznie trudniejsze warunki szkolenia, wobec początkowego braku obiektów wojskowych, miały bataliony w Ostrowcu i Zębcu. W batalionie opatowskim oddano strzelnicę na 100 m obok nowo wybudowanych koszar, a później ze względów bezpieczeństwa zbudowano nową – w lesie w dzielnicy Rzeczki, kilka kilometrów od koszar. Również w Zębcu zbudowano w pobliżu koszar 100-metrową strzelnicę, którą w 1971 r. wydłużono do 200 m. Obydwa bataliony miały ogródki sportowe i strzeleckie oraz 2–3 sale wykładowe⁴¹.

Jednostki OT były kontrolowane przez przełożonych. Przykładowo, przeprowadzona w dniach 5–9 kwietnia 1971 r. w kieleckim pułku OT kontrola inspekcyjna komisji Głównego Inspektoratu OT z udziałem zespołu kontrolnego Dowództwa WOW wystawiła jednostce ocenę dostateczną (średnia ocen 3,37)⁴². W rocznych podsumowaniach działalności szkoleniowej i produkcyjnej jednostek OT podległych szefowi WSzW Kielce przodował starachowicki batalion OT, który m.in. w 1968 r. uzyskał pierwsze miejsce i został wyróżniony proporcem przechodnim i dyplomem⁴³.

Szkolenie produkcyjne

Podstawowym celem praktycznego szkolenia żołnierzy jednostek OT, odbywanego podczas prac na rzecz gospodarki narodowej było: (...) *osiągnięcie przez nich niezbędnych kwalifikacji, odpowiadających potrzebom obronności kraju w wykonywaniu zadań produkcyjnych*⁴⁴. Szkolenie produkcyjne, jak wcześniej wspomniano, prowadzono od kwietnia do listopada.

Pomiędzy jednostką a przedsiębiorstwami były zawierane umowy na wykonywanie zadań produkcyjnych na podstawie otrzymanych zadań od naczelnych władz wojskowych. Zawierające umowę przedsiębiorstwo miało zagwarantować m.in. odpowiednią dokumentację techniczną, przygotować materiały i narzędzia pracy, zapewnić określone warunki socjalno-bytowe żołnierzom, odpowiednio do wykonywanych prac przeszkolić żołnierzy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*; Opatowski batalion OT, 14184/90; J. Grecki, Relacja, zbiory autora.

⁴² *Ibidem*, Kielecki pułk OT, 14357/95.

⁴³ *Kronika WSzW...*, t. 1, k. 70.

⁴⁴ *Poradnik techniczny praktycznego szkolenia w jednostkach obrony terytorialnej*, Warszawa 1967, s. 5.

Żołnierze wykonywali głównie prace budowlane (roboty ziemne, murarskie, cieleskie, zbrojarskie, betonowe i żelbetowe), roboty torowe (budowa linii kolejowych, prace przy utrzymaniu torów) i drogowe. Kierownictwo i nadzór techniczny nad wykonywaniem zadań produkcyjnych przez żołnierzy sprawowało przedsiębiorstwo, które ponosiło odpowiedzialność za wykonawstwo robót i ewentualne szkody wynikłe z braku nadzoru. Przedsiębiorstwo, na którego rzecz jednostka OT wykonywała zadania produkcyjne, ubezpieczało grupowo żołnierzy od wypadków przy pracy⁴⁵.

Żołnierze za wykonywanie prac w ramach praktycznego szkolenia nie otrzymywali wynagrodzenia. Przyznawano im natomiast, w ramach utworzonego funduszu nagród, nagrody i premie uznaniowe. Podstawą do ich otrzymania były osiągnięcia żołnierza zarówno w pracy produkcyjnej, jak i w szkoleniu i dyscyplinie. Podoficerom i szeregowym zasadniczej służby wojskowej przyznawano nagrody pieniężne, wpisując odpowiednie sumy na książeczki oszczędnościowe PKO, które wydawano żołnierzom przy zwalnianiu do rezerwy.

Pododdział wykonujący zadania produkcyjne prowadził dokumentację, tj.: dziennik budowy, dzienny raport stanu zatrudnienia, zlecenia robocze, karty kontroli liczby wykonanych robót według zleceń roboczych, protokół przestoju, kartotekę magazynową sprzętu oraz dokumenty sprawozdawcze⁴⁶.

Odpowiedzialność za organizację praktycznego szkolenia żołnierzy ponosili dowódcy poszczególnych szczebli. I tak dowódca drużyny odgrywał podobną rolę jak brygadzysta w grupie robotników cywilnych. Dowódca plutonu utrzymywał ścisły kontakt z nadzorem technicznym przedsiębiorstwa w zakresie organizacji produkcji i wykonywania jego poleceń, stawiał zadania dowódcom drużyn oraz kontrolował ich wykonanie. Dowódca kompanii był upoważnionym przedstawicielem dowódcy jednostki i ponosił odpowiedzialność za wykonanie zadań produkcyjno-szkoleniowych. W wypadku wykonywania zadań produkcyjnych w jednym rejonie przez kilka kompanii powoływano dowódcę zgrupowania. W kompanii występował podoficer nadzoru technicznego, będący pomocnikiem dowódcy kompanii w przedmiocie organizacji szkolenia praktycznego. W jednostce był starszy inspektor nadzoru technicznego, do którego zadań należało m.in. kontrolowanie pododdziałów wykonujących zadania produkcyjne oraz współpraca z przedsiębiorstwami⁴⁷.

Podstawę rozliczeń finansowych jednostek OT z przedsiębiorstwami za wykonywane prace stanowiły umowy, zlecenia robocze, listy płacy oraz faktury⁴⁸.

Formami szkolenia praktycznego były m.in. instruktaże przed przystąpieniem do pracy i w czasie wykonywania nowych zadań produkcyjnych, bieżąca ocena wykonywania zadań, systematyczne kontrole wykonywania poszczególnych robót, organizowanie dodatkowych kursów specjalistycznych, organizowanie odpraw i narad szkoleniowo-produkcyjnych⁴⁹.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 12–13.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 32–33.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 15.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 19.

Tabela 2

**Zaangażowanie żołnierzy kieleckich jednostek OT w pracach
(w ramach szkolenia praktycznego) na rzecz gospodarki narodowej w 1973 r.**

Lp.	Nazwa jednostki wojskowej	Przedsiębiorstwo	Miejsce	Liczba żołnierzy
1.	Kielecki pułk OT	Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych Lublin	Linia kolejowa Warszawa–Kraków	200
		Przedsiębiorstwo Budownictwa Kolejowego Kielce	Linia kolejowa Warszawa–Kielce– Kraków	50
		Przedsiębiorstwo Budownictwa Maszynowego Sosnowiec, Śląskie Zjednoczenie Budownictwa Miejskiego	Gołonóg – budowa huty „Katowice”	300
		Zakłady Przemysłu Budowlanego „Południe” Kraków	Nowiny, Trzuskawica, Małogoszcz	100
2.	Opatowski batalion OT	Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych Lublin	Baza montażowa Zytkowice	150
		Zjednoczenie Budownictwa Wodno-Inżynieryjnego	Pionki	50
		Krakowskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego	Górka koło Trzebini	150
3.	Starachowicki batalion OT	„Hydrobudowa-6”	Pionki	50
		Zakłady Metalowe „Mesko”	Skarżysko-Kamienna	50
		Fabryka Samochodów Ciężarowych	Starachowice	50
Ogółem żołnierzy				1150

Źródło: AWL, Kielecki pułk OT, 14357/336, k. 1.

Przed przystąpieniem do zadań szkoleniowo-produkcyjnych dowódca jednostki OT wydawał rozkaz w sprawie organizacji drugiego okresu szkolenia. W rozkazie ogłaszano skład grup żołnierzy do pracy w poszczególnych przedsiębiorstwach, określano zadania dowódcom pododdziałów, terminy i miejsca wykonywanych prac, przegrupowanie pododdziałów, zasady utrzymania dyscypliny wojskowej, składanie meldunków i sprawozdań⁵⁰.

Kielecki pułk OT wykonywał zadania produkcyjne na rzecz m.in.: Buskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego, Rejonowego Przedsiębiorstwa Melioracyjnego w Busku-Zdroju, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Miejskiego, Radomskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego, Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowe-

⁵⁰ AWL, Kielecki pułk OT, 14357/289.

go w Kielcach, Przedsiębiorstwa Budowlano-Montażowego w Skarżysku-Kamiennej, Oddziału Zmechanizowanych Robót Drogowych w Radomiu, Warszawskiego Przedsiębiorstwa Robót Drogowych, Łódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych, Przedsiębiorstwa Robót Kolejowych nr 15 w Warszawie, Zakładów Metalowych „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej oraz Wojskowej Administracji Koszar przy 60 pułku lotniczym w Radomiu⁵¹. Średni stan zatrudnienia żołnierzy pułku wynosił: w 1968 r. – 1004, w 1969 r. – 775, w 1971 r. – 585, w 1972 r. – 529, a w 1974 r. – 640⁵². Żołnierze kieleckiego pułku OT uczestniczyli m.in. w budowie Zakładów Metalurgicznych Maszyn Budowlanych w Końskich, modernizacji linii kolejowych w Kielcach, Skarżysku-Kamiennej, Radomiu, Tychach, budowie linii hutniczo-siarkowej, Nowego Zakładu Huty im. Marcelego Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim, rozbudowie cementowni w Nowinach, budowie osiedli mieszkaniowych w Kielcach i Skarżysku-Kamiennej.

Żołnierze starachowickiego batalionu OT szkolenie produkcyjne odbywali pracując na rzecz m.in.: Przedsiębiorstwa Robót Kolejowych nr 5 i Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowego w Radomiu i Skarżysku-Kamiennej, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych, Zakładów Metalowych „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej, Fabryki Samochodów Specjalizowanych „Star” w Starachowicach, Łódzkiego i Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych, Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Komunalnych, Miejskiego Przedsiębiorstwa Remontowo-Budowlanego i Ostrowieckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego, Przedsiębiorstwa Budowlano-Montażowego w Skarżysku-Kamiennej, Zakładu Usług Remontowo-Budowlanych w Iłży, Zakładów Górniczo-Hutniczych w Zębcu⁵³. W 1973 r. bezpośrednio w produkcji pracowało średnio 249 żołnierzy⁵⁴.

Opatowski batalion OT wykonywał zadania produkcyjne głównie na rzecz Przedsiębiorstwa Przemysłowego Nowej Huty im. W. Lenina, realizującego budowę Nowego Zakładu Huty im. M. Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim, a także przedsiębiorstw budownictwa kolejowego (m.in. Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych w Lublinie). Żołnierze tej jednostki budowali również Zakład Skór Syntetycznych w Pionkach oraz zlewnie mleka w Garbatce i Janowicach⁵⁵. Plan wykorzystania żołnierzy jednostek OT w ramach szkolenia praktycznego na rzecz gospodarki narodowej w 1973 r. zob. tabela 2.

Podczas szkolenia produkcyjnego żołnierze byli zakwaterowani w koszarach (dowóz do miejsc pracy zapewniały przedsiębiorstwa), a wykonując zadania w dużej odległości od garnizonu – w wagonach, barakach lub namiotach w pobliżu miejsc pracy.

W latach 1966–1970 kielecki pułk OT prowadził tzw. wojewódzkie zgrupowania polowe *celem* – jak pisano – *udzielenia pomocy resortowi rolnictwa w akcji żniwno-wykopkowej i tym samym stopniowego zwalniania z tych prac jednostek wojsk*

⁵¹ *Ibidem*, 14357/97, 14357/141, 14357/240, 14357/382; W. Makowiecki, *Magia wielkiej budowy*, „Głos Żołnierza” 1966, nr 139; H. Polak, *Ziemi Kieleckiej – ziemi rodzinnej*, „Głos Żołnierza” 1967, nr 104; H. Lubacha, *Relacja*, zbiory autora.

⁵² AWL, Kielecki pułk OT, 14357/97, 14357/141, 14357/240, 14357/382.

⁵³ *Ibidem*, Starachowicki batalion OT, 14166/60.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, Opatowski batalion OT, 14184/88, 14184/90; W. Makowiecki, *op. cit.*; *Żołnierze Opatowskiego Batalionu Obrony Terytorialnej pomogli wznieść Zakład Skór Syntetycznych (w Pionkach)*, „Żołnierz Wolności” 1973, nr 276.

*operacyjnych*⁵⁶. Przykładowo, w dniach 27 lipca–26 listopada 1969 r. zgrupowanie polowe pod dowództwem ppłk. Kazimierza Straszewskiego wzięło udział w akcji żniwno-wykopkowej w województwie olsztyńskim (gospodarstwa rolne Małszewko, Grabno, Nakamiady, Nidzica). Zgrupowanie, liczące w sumie 357 żołnierzy, tworzyły dwie kompanie polowe: 6 kompania mjr. Józefa Polski i 7 kompania kpt. Zbigniewa Żyglickiego⁵⁷.

Praca wychowawcza, dokształcanie ogólne i zawodowe żołnierzy

Dużą wagę w jednostkach OT przywiązywano do pracy wychowawczej ze słabo wykształconymi żołnierzami zasadniczej służby wojskowej, pochodzącymi głównie z terenów wiejskich.

Głównym celem pracy wychowawczej było przede wszystkim:

- wychowywanie żołnierzy na uznanych za postępowe tradycjach oręża polskiego,
- rozwijanie przodownictwa i współzawodnictwa w szkoleniu i dyscyplinie,
- budzenie i rozwijanie potrzeb kulturalno-oświatowych,
- zapobieganie przestępstwom, wypadkom żołnierzy i umacnianie dyscypliny.

Jednostkom OT w województwie kieleckim nadano patronów związanych z komunistycznymi ugrupowaniami politycznymi i zbrojnymi, działającymi w okresie II wojny światowej na Kielecczyźnie. Kieleckiemu pułkowi OT rozkazem MON nr 42 z 12 października 1964 r. nadano imię Leona Koczaskiego ps. „Bolek”⁵⁸.

Opatowskiemu batalionowi OT (rozkazem MON nr 7/MON z 26 marca 1969 r.) nadano imię kpt. Wasyla Wojczeni „Saszki” – w 25. rocznicę jego śmierci⁵⁹, a starachowickiemu batalionowi (rozkazem MON nr 8 z 26 marca 1969 r.) – imię Ludowych Partyzantów Ziemi Iłżeckiej⁶⁰.

Zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej nr 15 z 8 kwietnia 1964 r. dokształcanie ogólne i zawodowe żołnierzy zasadniczej służby wojskowej przejął od jednostek operacyjnych pion OT. Dowódcy jednostek OT mieli obowiązek organizowania dokształcania ogólnego i zawodowego⁶¹.

⁵⁶ *Kronika WSzW...*, t. 1, k. 23.

⁵⁷ AWL, Kielecki pułk OT, 14357/141, k. 31–34.

⁵⁸ Leon Koczaski (1913–1943) ps. „Bolek” – działacz ruchu robotniczego, członek Związku Młodzieży Socjalistycznej, Komunistycznej Partii Polski, Frontu Walki za Naszą i Waszą Wolność, Polskiej Partii Robotniczej (PPR). W 1943 r. był sekretarzem Komitetu Okręgowego PPR w Radomiu, następnie sekretarzem Komitetu Obwodowego PPR Kielce. Zob. *Encyklopedia II wojny światowej*, Warszawa 1975, s. 223.

⁵⁹ Wasyl Wojczenko (1921–1944) – kapitan Armii Czerwonej, lotnik. W 1941 r. w pierwszych dniach wojny niemiecko-radzieckiej został ranny i dostał się do niewoli niemieckiej (osadzony w obozie jenieckim na Świętym Krzyżu). W listopadzie 1941 r. zbiegł z transportu i utworzył kilkusobowy oddział partyzancki. Następnie wstąpił do Gwardii Ludowej, gdzie dowodził oddziałem im. Mariana Langiewicza (kwiecień–lipiec 1943 r.), od września do listopada 1943 r. oddziałem „Sokoła”. Oddziały „Saszki” dokonały licznych akcji zbrojnych na obiekty niemieckie. W listopadzie 1943 r. został oficerem operacyjnym sztabu Okręgu VII Gwardii Ludowej. W lipcu 1944 r. utworzył radziecko-polski oddział partyzancki. Poległ 7 XII 1944 r. w walce z oddziałami niemieckimi w lasach starachowickich w pobliżu miejscowości Maziarze. Zob. *Encyklopedia II wojny...*, s. 649; *Uroczyste obchody jubileuszowe*, „Walczyliśmy o Stal” 1969, nr 27; *Spółczesność Ostrowca ufundowała sztandar*, *ibidem*, nr 28.

⁶⁰ *Kronika WSzW...*, t. 1, k. 76.

⁶¹ S. Wrzeszcz, *Kultura i oświata w ludowym Wojsku Polskim*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1983, nr 2–3, s. 291–292.

Żołnierze z kieleckiego pułku OT, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej, odbywali kursy dokształcające w Szkole Podstawowej nr 8 w Kielcach przy ul. Żołnierzy Radzieckich⁶². Dokształcanie żołnierzy opatowskiego batalionu OT odbywało się w szkołach podstawowych nr 6 i 12 w Ostrowcu⁶³.

W meldunku zastępcy dowódcy batalionu ds. politycznych opatowskiego batalionu OT o organizacji, przebiegu i wynikach dokształcania szeregowych służby zasadniczej w zakresie szkoły podstawowej w 1967 r. czytamy: *Szkoleniem było objętych 100% żołnierzy nie posiadających ukończonej szkoły podstawowej (tj. 87 żołnierzy – T.B.). Pozostali żołnierze byli objęci dokształcaniem zawodowym z zakresu chemizacji rolnictwa oraz agrominimum. Dokształcanie ogólne zgodnie z wytycznymi Wydziału Politycznego WSzW Kielce rozpoczęto z dniem 2 maja 1967 r. Prowadzono je na bazie dwóch szkół tzn. w Ostrowcu – szkoła podstawowa nr 6 (odległość 300 m) i w Jakubowicach (odległość 800 m). Lokalizacja oraz obsada wykładowców została uzgodniona z właściwymi wydziałami oświaty, tzn. kurs dokształcania w Ostrowcu – Wydział Oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Ostrowiec Św.; Jakubowice – Wydział Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Sandomierz. Przed rozpoczęciem procesu dokształcania na bazie kuratorium w Kielcach odbyła się narada przedstawicieli jednostek OTK i Wydziału Politycznego WSzW Kielce, gdzie zostały omówione wszystkie sprawy dotyczące kontynuowania dokształcania ogólnego naszych jednostek. Współpraca pomiędzy jednostką wojskową, a wyżej wspomnianymi wydziałami oświaty układała się jak najlepiej (...) W dniu 30 października 1967 r. zostały przeprowadzone egzaminy po pełnej realizacji programu dokształcania (...) Przebieg szkolenia pod względem metodycznym i dydaktycznym odbywał się prawidłowo i stąd też uzyskane pozytywne wyniki (...) Nauczyciele do prowadzenia zajęć z żołnierzami przygotowywali się starannie i prowadzili je na należytym poziomie⁶⁴.*

Organizowano także kursy dokształcania zawodowego. Naukę zawodu, np. betoniarza zbrojarza, murarza, cieśli, operatora maszyn drogowych, prowadzoną przez instruktorów, opłacały przedsiębiorstwa zatrudniające żołnierzy. Mogli oni zdobywać dzięki temu około 20 zawodów mających związek ze służbą wojskową, ale i znajdujących powszechnie zastosowanie w różnych dziedzinach gospodarki narodowej. Organizowano także kursy traktorzystów i mechaników ciągnikowych maszyn rolniczych oraz chemizacji rolnictwa. Przykładowo, w starachowickim batalionie OT w 1970 r. 114 żołnierzy ukończyło kursy samochodowo-motocyklowe, uzyskując amatorskie prawo jazdy, 88 żołnierzy – kurs chemizacji rolnictwa, 36 – kurs malarza i szklarza, 38 – kurs zbrojarza-betoniarza, a 40 – kurs murarza-tynkacza⁶⁵. Zestawienie wyników dokształcania żołnierzy kieleckiego pułku OT w 1972 i 1974 r. zob. tabela 3.

⁶² H. Lubacha, Relacja, zbiory autora.

⁶³ *Dzieje szkolnictwa i ruchu nauczycielskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim i okolicach w latach 1820–2000*, red. M. Banaszek, Ostrowiec Świętokrzyski 2000, s. 116; M. Banaszek, *Koszary. Osiedle Ostrowca Świętokrzyskiego*, Ostrowiec Świętokrzyski 2002, s. 70–71.

⁶⁴ AWL, Opatowski batalion OT, 14184/9, k. 485–486.

⁶⁵ *Ibidem*, Starachowicki batalion OT, 14166/62.

Tabela 3

**Kursy zawodowe i doksztalcania ogólnego ukończone przez żołnierzy
kieleckiego pułku OT w 1972 i 1974 r.**

Lp.	Rok	Specjalizacja kursu	Liczba absolwentów
1.	1972	samochodowo-motocyklowy	35
		brygadzysta torowy	360
		zbrojarz-betoniarz	47
		chemizacji rolnictwa	266
		uzupełnienie szkoły podstawowej	90
2.	1974	robotnik torowy	170
		zbrojarz-betoniarz	51
		chemizacji rolnictwa	308
		operator suwnic kolejowych	56
		murarz-tynkarz	103
		cieśla budowlany	12
		uzupełnienie szkoły podstawowej	163

Źródło: AWL, Kielecki pułk OT, 14357/240, 14357/289.

Współpraca ze społeczeństwem

Władze lokalne i społeczeństwo garnizonów, w których stacjonowały jednostki OT, ufundowały im sztandary wojskowe. Sztandar wojskowy, ufundowany przez społeczeństwo Kielc, został wręczony dowódcy kieleckiego pułku OT na placu Obrońców Stalingradu w Kielcach 12 października 1964 r. Opatowskiemu batalionowi OT sztandar wręczył podczas uroczystości na placu Wolności w Ostrowcu Świętokrzyskim 19 lipca 1969 r. gen. bryg. Jerzy Dymkowski⁶⁶.

Dużą rolę we współpracy jednostek OT ze społeczeństwem odgrywały uroczystości z udziałem żołnierzy. Pierwsza przysięga żołnierzy opatowskiego batalionu OT odbyła się 7 kwietnia 1967 r. na placu Wolności w Ostrowcu Świętokrzyskim. Podczas świąt z okazji 1 i 9 maja, a także 22 lipca pododdziały jednostek brały udział w uroczystościach odbywających się w miastach. Ponadto jednostki OT prowadziły działalność patriotyczną i proobronną w środowisku szkolnym. Wśród różnorodnych form tej działalności były m.in. spotkania oficerów z młodzieżą w szkołach, „Dni Otwartych Koszar”, zawody strzeleckie. Działalności tej miało służyć nawiązanie współpracy z organizacjami związanymi ze środowiskiem szkolnym, w tym ze Związkiem Harcerstwa Polskiego i Związkiem Nauczycielstwa Polskiego (ZNP). Przykładem współpracy opatowskiego batalionu OT z Oddziałem Miejskim ZNP w Ostrowcu był zorganizowany w 1968 r. festyn sportowy dla nauczycieli i ich rodzin⁶⁷.

Jednostki OT współpracowały także z miejscowymi środowiskami i ośrodkami kultury, organizacjami społeczno-politycznymi, w tym z wydziałami kultury i oświaty prezydentów powiatowych i miejskich rad narodowych, Związkiem

⁶⁶ *Uroczyste obchody jubileuszowe, „Walczyliśmy o Stal” 1969, nr 27; Społeczeństwo Ostrowca ufundowało sztandar, ibidem, nr 28.*

⁶⁷ *Dzieje szkolnictwa i ruchu... s. 125.*

Młodzieży Socjalistycznej, Związkiem Młodzieży Wiejskiej, klubami Oficerów Rezerwy, Związkiem Bojowników o Wolność i Demokrację, Ligą Obrony Kraju, a także z domami kultury. Oficerowie prowadzili akcje lektorskie i odczytowe w środowiskach cywilnych, m.in. z okazji Dnia Zwycięstwa 9 Maja, wybuchu II wojny światowej czy powstania ludowego WP⁶⁸. Na przykład w 1966 r. żołnierze zgrupowania kieleckiego pułku OT w Końskich pomogli miejscowemu hufcowi ZHP przy budowie garażu i magazynu sprzętu oraz nawiązali współpracę z kołem Związku Młodzieży Wiejskiej w miejscowości Dyszów⁶⁹.

Podczas finału IX Alertu ZHP we wrześniu 1973 r. żołnierze kieleckiego pułku OT zaprezentowali harcerzom w Kielcach i Skarżysku-Kamiennej broń i wyposażenie⁷⁰. Koła Młodzieży Wojskowej prowadziły „Młodzieżowe Patrole Zwycięstwa”, które odwiedzały kombatantów II wojny światowej i pozyskiwały od nich relacje, wspomnienia i pamiątki.

Oprócz „normalnego” zatrudnienia w przedsiębiorstwach państwowych żołnierze jednostek w czynnie społecznym, głównie na wniosek organizacji młodzieżowej, wykonali wiele trudnych do oszacowania prac na rzecz oświaty, organizacji społecznych i rolników indywidualnych. Na przykład żołnierze starachowickiego batalionu OT w 1970 r. odśnieżyli boisko Klubu Sportowego „Star” w Starachowicach, uporządkowali teren Fabryki Samochodów w tym mieście oraz oczyścili pasy leśne przy torach kolejowych Zakładów Górniczo-Hutniczych w Zębcu⁷¹.

Żołnierze udzielali pomocy szkołom w różnych pracach porządkowo-gospodarczych. Przykładem może być wykonanie przez żołnierzy opatowskiego batalionu OT dla Szkoły Podstawowej nr 6 w Ostrowcu Świętokrzyskim ogrodzenia placu szkolnego oraz urządzenie sali gimnastycznej, a w Szkole Podstawowej nr 11 uporządkowanie terenu wokół szkoły⁷². Zestawienie ważniejszych prac wykonanych w czynnie społecznym przez żołnierzy kieleckiego pułku OT w latach 1963–1974 zob. tabela 4.

Popularnością wśród żołnierzy cieszyła się akcja honorowego dawstwa krwi. Na przykład żołnierze kieleckiego pułku OT honorowo oddali: w 1971 r. – 235 l krwi, w 1972 r. – 127,5 l, a w 1973 r. – 224 l⁷³.

Żołnierze jednostek OT sprawowali także opiekę nad miejscami pamięci narodowej. Przykładowo, zastępca dowódcy opatowskiego batalionu OT ds. politycznych mjr Eugeniusz Kiszczurno uczestniczył w pracach Miejskiego Komitetu Obywatelskiego Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w Ostrowcu Świętokrzyskim, a jednostka sprawowała opiekę nad cmentarzem-mauzoleum ofiar egzekucji dokonanych przez niemieckiego okupanta przy ulicy Denkowskiej⁷⁴.

⁶⁸ AWL, Opatowski batalion OT, 14184/9.

⁶⁹ W. Makowiecki, *Magia wielkiej budowy*, „Głos Żołnierza” 1966, nr 139.

⁷⁰ *Finał IX Alertu ZHP*, „Słowo Ludu” 1973, nr 261.

⁷¹ AWL, Starachowicki batalion OT, 14166/54.

⁷² *Księga pamiątkowa Jednostki Wojskowej nr 1588*, Ostrowiec Świętokrzyski 1973, k. 3, 5.

⁷³ AWL, Kielecki pułk OT, 14357/97, 14357/240, 14357/289, 14357/336.

⁷⁴ W. Kotasiak, *Pomniki walki i męczeństwa mieszkańców Ostrowca Świętokrzyskiego z lat okupacji hitlerowskiej*, Ostrowiec Świętokrzyski 1976, s. 7, 32.

**Ważniejsze prace wykonane w czynie społecznym przez żołnierzy
kieleckiego pułku OT w latach 1963–1974**

Lp.	Rok	Wykonane prace	
		rodzaj	na czyją korzyść
1.	1968	prace ziemne i ogólnobudowlane	Spółdzielnia Inwalidów „Naprzód” Końskie
2.	1968	przebieranie, załadunek ziemniaków	Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Skarżysku
3.	1968	prace ziemne przy wyciągu narciarskim na górze Telegraf w Kielcach	Świętokrzyski Klub Narciarski
4.	1969	prace porządkowe	Szkoły Podstawowe nr 13 i 30, Przedszkole nr 8 w Radomiu
5.	1971	prace przy budowie amfiteatru na Kadzielni	Miejska Rada Narodowa w Kielcach
6.	1971	prace na terenie lotniska	Aeroklub Kielecki – Masłów
7.	1972	budowa placu rekreacyjnego i boiska sportowego	Szkoła Podstawowa w Mąchocicach, Dom Małego Dziecka w Kielcach
8.	1973	prace malarskie	Szkoła Podstawowa nr 19 w Kielcach
9.	1973	porządkowanie	Liceum Ogólnokształcące im. H. Sawickiej w Kielcach
10.	1974	budowa cieplarni pod Piekoszowem	Przedsiębiorstwo „Wodorol”
11.	1974	wykaszenie rowu i ułożenie kabla energetycznego	Wojewódzka Przychodnia Zdrowia w Kielcach
12.	1974	zalesianie w nadleśnictwach: Daleszyce, Skarżysko-Kamienna, Małogoszcz, Kozienice, Ostrowiec Świętokrzyski	Lasy Państwowe
13.	1963– 1974	pomoc przy żniwach, wykopkach, zbiór owoców	rolnicy indywidualni

Źródło: AWL, Kielecki pułk OT, 14357/97, 14357/141, 14357/240, 14357/289, 14357/336.

Rozformowanie jednostek OT

W lipcu 1971 r. zrezygnowano ze szkolenia żołnierzy w systemie dochodzącym. Spowodowało to rozformowanie 30 batalionów OT kategorii C, a w 1972 r. kolejnych 7, w tym radomskiego batalionu OT.

W 1974 r., w wyniku reorganizacji jednostek OT związanej z przedłużeniem służby wojskowej z 10 do 24 miesięcy oraz w związku z częściową zmianą ich funkcji,

nastąpiła kolejna redukcja jednostek. Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego WP nr 080/org. z 22 grudnia 1973 r. i szefa Sztabu WOW nr 2 z 25 stycznia 1974 r. opatowski i starachowicki bataliony OT z dniem 1 marca 1974 r. zostały rozformowane⁷⁵. Koszary opatowskiego batalionu przejął na krótko kielecki pułk OT, a po jego rozformowaniu w roku następnym – Lubelski Pułk OT im. Lucjana Szymańskiego. Zgrupowanie tego pułku stacjonowało w Ostrowcu do roku 1979, tj. do zakończenia prac przy budowie Nowego Zakładu Huty. Koszary przy Nowym Zakładzie zostały w 1981 r. przekazane kilku miejscowym instytucjom: Państwowemu Zakładowi Wychowawczemu, Zakładowi Oczyszczania Miasta i Zakładowi Naprawy Techniki Medycznej. Dawne koszary przy ulicy Targowej zajął Zakład Szkoleniowo-Produkcyjny Państwowego Zakładu Głuchych. Strzelnicę wojskową w Lesie Rzeczki przez pewien okres wykorzystywała Liga Obrony Kraju.

Koszary po rozformowanym starachowickim batalionie OT przejęła Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Kielcach; rozmieszczono w nich Zmotoryzowany Oddział MO.

Kielecki pułk OT został rozformowany z dniem 1 marca 1975 r. na podstawie zarządzenia szefa Sztabu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z 15 października 1974 r.⁷⁶. Budynek koszarowy i sztabowy przejął 4 pz.

* * *

Zmarły niedawno gen. bryg. Rudolf Dzipanow, zastępca dowódcy WOW ds. OT w latach 1970–1975, oceniając działalność jednostek tej formacji, stwierdził m.in.: *Ze względu na drugoplanową rolę WOW w stosunku do pozostałych okręgów, wojska OT posiadały wówczas liczbową przewagę nad jednostkami operacyjnymi naszego Okręgu. Oczywiście w sensie wartości bojowej nie mogły one być porównywalne pod żadnym względem. Znacząc z poprzednich stanowisk, jakimi założeniami kierowano się przy tworzeniu całego systemu, w tym również wojsk OT, starałem się zachować ich teoretycznie zakładany charakter, wynikający głównie z faktu, że wojska OT występowały poza protokołem Układu Warszawskiego. Stąd też zarówno mnie, jak też wielu innym generałom i oficerom związanym z tym rodzajem wojsk wydawało się, że sztaby i wojska OT, w tamtej sytuacji determinowanej naszą przynależnością do Układu Warszawskiego, mogą i powinny stanowić załączek naszych sił narodowych, służących bezpośrednim potrzebom własnego kraju (...). Rzeczywistość okazała się zupełnie inna. Nasi sąsiedzi, jak też określone środowiska w kraju, nie byli zainteresowani powstaniem i rozwojem jakiegokolwiek ściśle narodowej siły militarnej. Znalazło to odbicie w degradacji zakładanej roli wojsk OT i przeistoczenie tych wojsk w tanią siłę roboczą maskowaną tak zwanym szkoleniem produkcyjnym. Taką też rolę odgrywały bataliony i pułki OT w Warszawskim OW, a również i w pozostałych okręgach WP. Dlatego też nasze wojska OT szkoliły się militarne tylko w minimalnym zakresie, głównie zaś pracowały na potrzeby gospodarki narodowej⁷⁷.*

Mimo wyrażonych przez gen. Dzipanowa zastrzeżeń co do planowanej a rzeczywistej roli jednostek OT, można sformułować tezę, że jednostki te, wykonując

⁷⁵ Kronika WSzW..., t. 2, k. 26.

⁷⁶ Ibidem, k. 49.

⁷⁷ R. Dzipanow, *Służyłem w Warszawskim Okręgu Wojskowym*, w: *Warszawski Okręg...*, s. 215–216.

postawione przez rząd zadania szkoleniowo-produkcyjne, w istotny sposób przyczyniły się do społeczno-gospodarczego rozwoju województwa kieleckiego, a uwzględniając całość sił OT – także całego kraju.

Wyszkoliły pod względem wojskowym kilkanaście tysięcy żołnierzy (w tym w systemie dochodzącym), którzy zdobyli także cywilne kwalifikacje zawodowe oraz uzyskali wykształcenie ogólne na poziomie szkoły podstawowej. Jednostki OT, zwane wojskiem powiatowym, działając na korzyść lokalnej gospodarki i miejscowego społeczeństwa, przybliżyły ówczesne wojsko temu społeczeństwu, tworzyły między tymi środowiskami więzy rzec by można praktyczne, oparte nie tyle na hasłach ideowo-propagandowych, ile raczej na konkretnej, rzetelnej pracy i świadczeniach żołnierzy na rzecz cywilów. Mimo upływu lat i dokonanej po 1989 r. radykalnej zmiany politycznego i społeczno-gospodarczego ustroju państwa, ślady materialne działalności jednostek OT są tu i ówdzie widoczne. Pozostali też żołnierze „otekowcy” w dobrej na ogół pamięci starszych mieszkańców Kielecczyzny.

Oddzielną kwestią jest pytanie, jak służba w jednostkach OT wpłynęła na dalsze, cywilne już losy byłych żołnierzy? Odpowiedź na to pytanie wymagałaby jednak przeprowadzenia specjalnych badań historyczno-socjologicznych.

Tadeusz Banaszek